

Др Драгомир Бонцић,
научни саветник
Институт за савремену историју,
Београд

УДК 94:371(497.11)
070.48(497.11 Лесковац)

ИСТОРИЈА ПРОСВЕТЕ И ШКОЛСТВА У „ЛЕСКОВАЧКОМ ЗБОРНИКУ“

Апстракт: У раду се анализирају текстови у „Лесковачком зборнику“ који се баве историјом просвете, школства и народног просвећивања у Јужној Србији. У обзир су узети сви чланци и прилози из целог периода излагања часописа, без обзира на обим, квалитет, период историје којим се баве и примењену методологију. Извршена је квантитативна анализа по разним критеријумима (тема, период, аутор, врста рада, итд.), као и анализа квалитета, односно доприноса радова историографији, односно историји просвете и школства.

Кључне речи: „Лесковачки зборник“, просвета, школство, народно просвећивање, описмењавање, Лесковац, Јужна Србија

Лесковачки зборник је један од најстаријих и најугледнијих локалних часописа у Србији и успео је да изгради завидну традицију и квалитет. Почео је да излази 1961. године као гласило Народног музеја у Лесковцу са циљем и задатком да се „лесковачки крај свестраније и с различитих аспеката научно проучи“. Требало је истражити и приказати недовољно проучену бурну историју овог краја, духовну и материјалну културу, прегнућа и виталност становништва, борбу за слободу, културно наслеђе и стваралаштво „и цео низ других интересантних и значајних проблема, дакле читаво једно подручје са свим својим особеностима и богатом историјом“. Идеја је била да Зборник буде редовна публикација научних радова који би се прво бавили проблематиком искључиво везаном са лесковачким крајем, а да потом постане збирка материјала од већег и ширег значаја.¹

Током 60 година „Лесковачки зборник“ је постигао све циљеве које је Редакциони одбор часописа поставио на почетку првог броја, 1961. године. Пре свега, часопис је одржао континуитет, редовно излагање, што је само по себи успех у условима у којима су наука и култура у Србији у

¹ „Редакциони одбор“, *Лесковачки зборник*, I, Лесковац 1961, 5.

целини и у појединим локалним срединама деловалеу другој половини 20. и почетком 21. века. Подручје којим се бавио часопис временом је ширено, са лесковачког краја на цео југ Србије, а често и на феномене и процесе који су били од ширег националног значаја за целу државу и српски народ. Може се слободно рећи да је „Лесковачки зборник“ тако у великој мери прешао оквире локалног часописа. Зборник је све време одржавао тематску свестраност и разноврсност и објављивао радове из различитих научних дисциплина и области и о широком спектру проблема који су особени, интересантни и значајни за посматрано подручје.

Међутим, већ летимичан поглед на садржај досада изашлих бројева „Лесковачког зборника“ доводи до закључка који су дали сви хроничари и аналитичари излагања овог часописа у периодичним прегледима, библиографијама, приказима и анализама његовог садржаја. Ради се о томе да је одређеним темама и проблемима поклоњена много већа пажња и простор, често несразмерна њиховом стварном значају (али сразмерна идеолошко-политичким диктатима и смерницама које су у дугом раздобљу постављане са ваннаучних места и из ваннаучних побуда, интереса и циљева). Ту пре свега пада у очи велика заступљеност историје Другог светског рата, револуционарног радничког покрета, Комунистичке партије Југославије и других идеолошки обојених тема које су наметане током више од 30 година излагања часописа и које су у његовом садржају преовладавале. Исто тако, може се закључити да су од појединих грана историје (која у целини као научна дисциплина преовлађује у Зборнику и налази се испред етнологије, археологије, историје уметности и других научних дисциплина), највише биле заступљене политичка и војна историја. Друштвена историја је била запостављена, а у појединим периодима и занемарена. Константно је присутан недостатак мултидисциплинарног и проблемског приступа истраживању прошлости. Може се рећи да се по томе и другим карактеристикама „Лесковачки зборник“ уклапа у развој југословенске и српске историографије у протеклом периоду.²

Тако је у првих двадесет бројева Зборника преко половине објављених радова (54%) припадало научној области историографије, а од тога се свега 12 радова или 4,6% може сврстати у област друштвене историје.³ Према анализи коју је 2011. године урадио историчар Иван М. Бецић, у првих 50 бројева „Лесковачког зборника“ су објављена 643 историографска рада, од тога 59% о Другом светском рату. Ти радови су заузимали преко

² Иван М. Бецић, „Мала историја“ у „Лесковачком зборнику“, Лесковачки зборник, LI, Лесковац 2011, 361-370.

³ И. М. Бецић, „Мала историја“ у „Лесковачком зборнику“, 364-365; „Двадесето-годишњица „Лесковачког зборника““, Лесковачки зборник, XXI, Београд 1981, 319.

70% у првих 25 бројева, а и после су задржали примат, све до 1995. године, после које су драстично опали. Касније је расло интересовање за међуратни и период после Другог светског рата. У том периоду се од 643 историографска рада, друштвеном историјом бавило 112 радова или 17,4%, што једвоструко мање од заступљености радова о друштвеној историји у водећим националним историографским часописима, констатује Бецић. Међутим, уколико се посматра шире, теме из друштвене историје се могу наћи и у радовима других научних дисциплина. Тако се од укупно 1.326 радова у „Лесковачком зборнику“ може наћи 288 радова који се баве разним друштвеним темама, или 21,7%.⁴

Структура Зборника се није значајније мењала ни током друге деценије 21. века, и даље су доминирале теме из политичке и војне историје. Међу темама из друштвене историје током читавог периода излагања часописа појављивали су се радови о економији, привреди, демографији, становништву и насељима, култури, науци, образовању, архитектури, црквеној архитектури итд. Међу тим радовима неки су се тицали просвете и школства. Циљ овог рада је да утврди број, структуру, називе тема, ауторе, ритам појављивања радова који се баве разним аспектима просвете, школства и образовања током читавог периода излагања „Лесковачког зборника“, од 1961. до 2019. године. У анализу су уврштени сви радови који се баве школством уопште, појединим школама као установама, учитељима и професорима, ученицима и студентима, њиховом ваншколском активношћу, удружењима и организацијама, као и различитим ваншколским облицима просвећивања, образовања и културног уздизања народа. Узети су у обзир радови у којима су поменуте теме централне, односно којима су радови посвећени у целини, или бар преовладавају, док су изузети радови у којима су ове теме узгредне и само се помињу у оквиру ширих свеобухватних истраживања насеља или предела. Понекад је било тешко разграничити радове који се баве просветом и образовањем од оних који не припадају историји културе (књиге, библиотеке, читаонице, удружења), а опредељивали смо се према томе да ли је аутор желео да истакне културни или просветни значај и улогу теме којом се бави.

У „Лесковачком зборнику“ је од 1961. до 2019. објављено 96 радова који на неки начин третирају питања образовања, просвете и школства. Уколико узмемо у обзир да су у Зборнику објављена 1.592 текста, произилази да је то око 6% од укупног броја радова. Фреквенција ових радова по деценијама је следећа: у првој деценији, од 1961. до 1970. изашло је 13 радова о просвети и школству, од 1971. до 1980. године 12, од 1981. до 1990. 18, од 1991. до 2000. 12, од 2001. до 2010. чак 24, и за девет година друге деценије 21. века 17 радова. Може се уочити прилично континуирано присуство радова о просвети и школству, са повременим варирањима. За

⁴ И. М. Бецић, „Мала историја“ у „Лесковачком зборнику“, 367-369.

првих 30 година излажења објављена су 43 рада (44,8%), а за наредних 29 година 53 рада (55,2%). Нешто већи број радова је објављен током 80-их година 20. века (18 или 18,75%), а посебно током прве деценије 21. века (24 или 25%). У свега 13 годишта часописа није било прилога који би се могли сврстати у наведену категорију. У првој деценији излажења ниједног прилога о школству и просвети није било у два броја (1962. и 1970), од 1971. до 1980. у четири броја (1972, 1976, 1978. и 1979), од 1981. до 1990. у једном броју (1982), од 1991. до 2000. у пет бројева (1992, 1993, 1995, 1997. и 1999), од 2001. до 2010. није било таквих бројева, а од 2011. до 2019. у једном броју (2017).

Табела: Број радова о просвети у „Лесковачком зборнику“ и бројева без радова о просвети по деценијама

	1961-70	1971-80	1981-90	1991-2000	2000-2010	2010-2019
Радови о просвети	13	12	18	12	24	17
Бројеви без радова	2	4	1	5	-	1

Графикон: Број радова о просвети у „Лесковачком зборнику“ по деценијама

Структура радова о просвети и школству у „Лесковачком зборнику“

се може сагледати на више начина. Важно је погледати структуру по историјским периодима. Највећи број радова, 46 или 47,9%, бави се историјом школства и просвете до 1918. године, дакле у 19. и почетком 20. века, до завршетка Првог светског рата. Историјом школства и просвете у

Краљевини СХС/Југославији баве се 24 рада (25%), током Другог светског рата пет радова (5,2%), социјалистичким периодом 14 радова (14,6%), а седам текстова представљају савремена истраживања (7,3%).⁵

Табела: Структура радова о просвети по периодима

Период	до 1918.	1918-1941	1941-1945	1945-1990	савр. истр.
број радова	46	24	5	14	7

Структура радова према теми, односно проблему којим се баве има велику важност, али може се сагледати на различите начине, односно по различитим категоријама. Одлучили смо да све радове који се баве просветом и школством поделимо на оне у којима су у фокусу људи (учитељи и професори) и њихов живот и рад; затим на оне који се баве историјом појединих установа, тј. школа; оне који се баве системом школства у целини; радове који се баве ученицима и студентима и њиховим школским и ваншколским активностима кроз разна политичка и културна удружења; и на радове који се баве одређеним појавама и процесима везаним за просвету и школство. Свакако да и у овој подели има извесних преклапања и да се неки радови могу сврстати у више категорија, али сврстани су у ону којој су највише посвећени. Убедљиво највише радова је било о животу и раду учитеља и професора (34, или 35,4%). У питању су текстови који се баве широким дијапазоном личности које су деловале у области просвете и школства на југу Србије од средине 19. до средине 20. века. Аутори су се бавили њиховим радом у основним или средњим школама, али исто тако и друштвено-политичким и културном просветним радом и активностима. Посебно је у првих неколико деценија излагања часописа, у периоду у којем су у целини доминирале теме из историје револуционарног радничког покрета и Комунистичке партије, пажња посебно посвећивана појединим просветним радницима који су били чланови или симпатизери Партије, њиховим политичким активностима, али и школском и просветном раду. Тако се у Зборнику могу наћи кратке биографије или прикази појединих активности старих лесковачких учитеља Јосифа Х. Костића и Ленке Крстић, гимназијског професора Јована Ђорђевића, учитеља Светислава Станковића, учитеља Михаила Јовановића Браде и Вукајла Кукаља, текстови о наставничким данима Радоја Домановића у Лесковцу, Хусеину Бабићу, првом учитељу школе за албанску децу у Сијарини, власитиначком учитељу

⁵ Овде треба нагласити да велики број радова обухвата више периода, нарочито када су у питању биографије учитеља и професора или хронике појединих школа. Велики број радова обухвата и период до 1918. и период Краљевине СХС/Југославије, или период Краљевине и Другог светског рата. Такви радови су сврстани у период којем је посвећена посебна пажња или већи део текста.

Атанасију Здравковићу, итд.⁶ Било је и покушаја сагледавања живота и рада просветних радника на југу Србије у појединим периодима у целини.⁷

По учесталости следе радови о историји појединих школа, од манастирских школа у другој половини 19. века, преко појединих сеоских школа са значајном традицијом, до гимназија. Обрађене су основне школе у Грделици, Печењевцу, Ораовици, Бошњацу, Орашцу, Медвеђи, Лесковцу, средња школа за усмерено образовање у Бојнику, гимназије у Лесковцу и Врању, Богословија у Призрену, итд. Овој тематици је посвећено 17 радова (17,7%), који се баве оснивањем, развојем, радом и проблемима поменутих школа, школским зградама, инвентаром, итд.⁸ Развоју система школства у појединим деловима јужне Србије у одређеним периодима посвећено је 11 радова (11,5%). У њима се аутори, свакако баве и школама, и школским зградама и школским особљем и ученицима, плановима и

⁶ Драгољуб Трајковић, „Стари лесковачки учитељи (Јосиф Х. Костић, Настас и Ленка Крстић“, *Лесковачки зборник*, III, Лесковац 1963, 173-185; Драгољуб Ж. Мирчетић, „Светислав Станковић“, *Лесковачки зборник*, VIII, Лесковац 1968, 269-274; Драгољуб Трајковић, „Живот и рад Михаила М. Јовановића Браде“, *Лесковачки зборник*, IX, Лесковац 1969, 101-120; Тихомир Ђорђевић, „Наставнички дани Радоја Домановића у Лесковцу (26. новембра 1896-19. јул 1898)“, *Лесковачки зборник*, XIII, Лесковац 1973, 69-80; Радош Требјешанин, „Хусеин Бабић, први учитељ школе за албанску децу у Сијарини“, *Лесковачки зборник*, XVII, Лесковац 1977, 187-201; Станиша Војиновић, „Ленка и Настас Крстић (Прилог биографији)“, *Лесковачки зборник*, XXI, Лесковац 1981, 307-312; Раде Вуковић, „Сарадња Михаила М. Јовановића Мике Браде и Вукајла Кукаља у „Лесковачком гласнику“, *Лесковачки зборник*, XXV, Лесковац 1985, 403-427; Милоје Р. Николић, „Радоје Домановић као наставник средњих школа“, *Лесковачки зборник*, XXX, Лесковац 1990, 255-272; итд.

⁷ Љубодраг А. Поповић, „Просветни радници лесковачког краја 1879-1914“, *Лесковачки зборник*, XV, Лесковац 1976, 275-284; Др Сергије Димитријевић, „Наставници лесковачке гимназије од 1918. до окупације 1941“, *Лесковачки зборник*, XXIII, Лесковац 1983, 384-402; Милица Бодрожић, „Прилог о просветним радницима југа Србије погинулим у НОБ-у 1941-1945“, *Лесковачки зборник*, XXXVI, Лесковац 1996, 141-158; Јован Миљковић, „Сви учитељи основних школа у ратном периоду 1941-1944“, *Лесковачки зборник*, XLVI, Лесковац 2006, 191-214; итд.

⁸ Хранислав А. Ракић, „Школа манастирског метода у Печењевцу“, *Лесковачки зборник*, VII, Лесковац 1967, 73-75; Радош Требјешанин, „Лесковачка приватна гимназија за женску децу 1907-1912“, *Лесковачки зборник*, XI, Лесковац 1971, 171-190; Хранислав Ракић, „Рад Реалне гимназије у Лесковцу у школској 1941/42. години“, *Лесковачки зборник*, XIII, Лесковац 1973, 199-210; Др Тихомир Петровић, „Школа у Бошњацу – прва школа у Јабланичком крају“, *Лесковачки зборник*, XXXI, Лесковац 1991, 151-160; Верољуб Трајковић, „Оснивање основне школе у Орашцу“, *Лесковачки зборник*, XL, Лесковац 2000, 209-218; Божица Славковић, „Рад Призренске богословије 1929-1937. године“, *Лесковачки зборник*, LIII, Лесковац 2013, 289-300; Бојана Миленковић, „Оснивање и почетак рада образовног центра I фазе средњег усмереног образовања „Бошко Крстић“ у Бојнику“, *Лесковачки зборник*, LV, Лесковац 2015, 385-400; итд.

програмима, али постоји тежња да се проблем школства сагледа у целини. Посматрано је школство у лесковачком и топличком крају, на подручју општине Лесковац, у Врањском округу, Моравској бановини, на простору целе јужне Србије, и то у различитим периодима, од краја 19. века и ослобођења од Турака, до друге половине 20. века и развоја социјалистичког школства.⁹ Ученицима и студентима на југу Србије је посвећено 16 радова (16,6%), а као што је речено, посматрана је не само бројност и школске активности ученика и студената, већ и њихове друштвено-политичке и културно-просветне активности, забавни живот, рад удружења, итд. И овде су се у почетку појављивали радови о политичкој активности ученика, посебно у оквиру СКОЈ-а и ђачких удружења блиских комунистима.¹⁰ На крају, 18 радова (18,7%) се баве појединим појавама и процесима у школском али и ваншколском просветном раду (описмењавањем, образовањем Рома, просветном делатношћу музеја, итд.).¹¹

⁹ Овде посебно треба истаћи два обимна рада др Владимира Грујића који су штампани као посебан део Зборника: Др Владимир Грујић, „Школско образовање у лесковачком и топличком пределу прве деценије након оснивања 1878“, *Лесковачки зборник*, XX, Лесковац 1980, посебан део, 1-76; Др Владимир Грујић, „Школско образовање у Врањском округу после ослобођења од Турака“, *Лесковачки зборник*, XXX, Лесковац 1990, посебан део, 1-40. Поред тога ту су и радови: Зарије Поповић и Костадин Коцић, „Развој школства на подручју Скупштине општине Лесковац у периоду 1944-1964. године“, *Лесковачки зборник*, IV, Лесковац 1964, 46-54; Владимир Стојанчевић, „Прилог познавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године“, *Лесковачки зборник*, V, Лесковац 1965, 44-47; Драгомир Бонцић, „Развој вишег и високог школства у јужној Србији и на Косову и Метохији 1945-1970“, *Лесковачки зборник*, XLIX, Лесковац 2009, 173-188; Јован С. Миљковић, „Златно доба лесковачког школства“, *Лесковачки зборник*, L, Лесковац 2010, 225-246; Иван Брборић, „Школство у Моравској бановини“, *Лесковачки зборник*, LI, Лесковац 2010, 163-172; итд.

¹⁰ Хранислав Ракић и Станко Ђорђевић, „Ликови чланова гимназијског руководства СКОЈ-а“, *Лесковачки зборник*, I, Лесковац 1961, 71-82; Драгољуб Трајковић, „Предратне организације студената лесковачког краја и стварање народне књижнице и читаонице у Лесковцу“, *Лесковачки зборник*, VI, Лесковац 1966, 165-172; Др Сергије Димитријевић, „Развој СКОЈ-а лесковачке гимназије од 1932. до 1942. године“, *Лесковачки зборник*, XX, Лесковац 1980, 19-38; Хранислав Ракић, „Делатност студентског удружења у Лесковцу од 1935. до 1940. године“, *Лесковачки зборник*, XXVII, Лесковац 1987, 19-339-352; Драгомир Бонцић, „Студенти Београдског универзитета из јужне Србије током 50-их година“, *Лесковачки зборник*, XLVII, Лесковац 2007, 249-260; итд.

¹¹ Др Петар Д. Митић, „Структура моторичких способности студената у лесковачком и врањском крају“, *Лесковачки зборник*, XXXIV, Лесковац 1994, 230-236; Тане Куртић, „Ромска деца у основном образовању“, *Лесковачки зборник*, XLII, Лесковац 2002, 263-270; Данијела Стојановић, „Педагошки значај музеја и облици сарадње са основним школама“, *Лесковачки зборник*, LII, Лесковац 2012, 327-338; Владимир Стевановић, „Народни музеј у Лесковцу и инклузивно образовање“, *Лесковачки зборник*, LIV, Лесковац 2014, 459-464; Владимир Стевановић, „Улога

Табела: Структура радова о просвети по проблемима

Проблем	Школство	Школе	Учитељи и професори	Ученици и студенти	Појаве и процеси
Број радова	11	17	34	16	18

Аутори радова о просвети и школству у „Лесковачком зборнику“ су током протеклих шест деценија, као и сарадници овог часописа уопште, били разноврсни. Међу њима је било академика, професора универзитета, доктора наука, историчара и других научника, али и средњошколских професора, локалних публициста и новинара, завичајних хроничара и заљубљеника у историју. Текстове о просвети и школству је потписало укупно 49 аутора и многи су написали више радова. У првој деценији излагања појавило се 10 аутора који су се бавили темама из области школства и просвете и који су углавном долазили са простора јужне Србије. Током наредних деценија они су углавном наставили да пишу, а прикључивали су им се нови аутори који су се бавили таквим темама, а који су све више долазили из Београда и других градова Србије. Највише радова о просвети и школству (укупно 10) објавио је Хранислав Ракић, професор, историчар и дугогодишњи директор Народног музеја у Лесковцу. Ракић је радове са таквом тематиком објавио у првом и у последњем броју Зборника,¹² што значи да је у континуитету био присутан у зборнику скоро шездесет година (наравно, у том периоду је, поред радова о школству и просвети на југу Србије, објавио и мноштво текстова о другим темама).

Поред Ракића, у првој деценији излагања часописа са темама из историје просвете и школства су се појавили Драгољуб Трајковић, заменик јавног тужиоца СР Србије (објавио укупно пет радова о просвети и школству, све током 60-их година), Станко Ђорђевић, професор Економске школе у Лесковцу, Добривоје С. Ранчић, наставник основне школе из Грделице, Јован Хаџиниколић, професор гимназије у Врању, Зарије Поповић, управитељ школе ученика у трговини у Лесковцу, а потом пензионер, Костадин Коцић, управник Основне школе „Вук Караџић“ у Лесковцу,

музеја у развоју научне писмености ђака – пример археологије у Народном музеју у Лесковцу“, Лесковачки зборник, LV, Лесковац, 2015, 295-308; Сузана Ранђеловић, „Развој модела за оцену квалитета музејских радионица за децу – студија случаја Народни музеј у Лесковцу“, *Лесковачки зборник*, LVI, Лесковац 2016, 355-376; Јелена Богдановић, „Амбијентална настава у Народном музеју у Нишу“, *Лесковачки зборник*, LVIII, Лесковац 2018, 357-366; Драгомир Бонцић, „Анафалетски течајеви у Лесковцу и околини 1945-1950“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019, 381-394, итд.

¹² Х. Ракић и С. Ђорђевић, „Ликови чланова гимназијског руководства СКОЈ-а“, 71-82; Х. Ракић, „Гимназијски часопис „МИ“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019, 455-464.

Драгољуб Ж. Мирчетић, дипломирани правник из Ниша, Јован Јоца Михајловић, публициста из Новог Сада. У том периоду се, у броју V 1965. године, као аутор појавио и др Владимир Стојанчевић, тада виши научни сарадник историјског института САНУ у Београду, а потом академик САНУ. Стојанчевић је потом редовно објављивао у „Лесковачком зборнику“ текстове о различитим темама, а о просвети и школству је објавио укупно четири рада (последњи 2016. у броју LVI).¹³

Почетком 70-их година у Зборнику се са радовима о школству појавио Радош Требјешанин, професор Економске школе у Лесковцу, а потом пензионер, који је у наредних петнаестак година објавио пет радова о различитим питањима школства на југу Србије (о Лесковачкој гимназији, школским зградама, учитељима, итд.).¹⁴ Током исте деценије о школству и просвети на југу Србије су почели да пишу и Тихомир Ђорђевић, професор из Београда, Станиша Војиновић, студент, а потом магистар наука из Београда, Раде Вуковић, публициста из Београда, Љубодраг Поповић, историчар архивиста из Историјског архива Србије у Београду, др Сергије Димитријевић, тада у пензији, а раније научни саветник Историјског и Економског института у Београду, и др Владимир Грујић, педагог у пензији из Београда. Поповић, Димитријевић и Грујић су укупно објавили по два рада о просвети и школству,¹⁵ Вуковић пет (о активностима просветних радника са југа Србије, пре свега Михајла Јовановића Браде и Вукајла Кукаља), а Војиновић седам (углавном о просветним радницима са југа Србије). Током наредне деценије као нови истраживачи просветних и школских питања југа Србије појавили су се Драгутин Ђорђевић, Срђан Марковић, мр Тихомир Петровић, Живојин Трифуновић, сви из Лесковца, и Милоје Р. Николић из Београда. Последња деценија 20. века је донела изванредан застој у бављењу просветом и школством у „Лесковачком зборнику“ и, као

¹³ В. Стојанчевић, „Прилог познавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године“, 44-47; В. Стојанчевић, „О једној заборављеној а сугестивно корисној књизи за народно просвећивање објављеној пре деведесетак година“, *Лесковачки зборник*, LVI, Лесковац 2016, 31-54.

¹⁴ Р. Требјешанин, „Лесковачка приватна гимназија за женску децу 1907-1912“, 171-190; Р. Требјешанин, „Хусеин Бабић, први учитељ школе за албанску децу у Сијарини“, 187-201; Р. Требјешанин, „Зграде основне школе у Лесковцу током 19. века“, *Лесковачки зборник*, XXVI, Лесковац 1986, 351-358; итд.

¹⁵ Љ. Поповић, „Просветни радници лесковачког краја 1879-1914“, 275-284; Љ. Поповић, „Лесковачко школство и црква у предвечерје Првог светског рата“, *Лесковачки зборник*, LV, Лесковац 2005, 113-124; С. Димитријевић, „Развој СКОЈ-а лесковачке гимназије од 1932. до 1942. године“, 19-38; С. Димитријевић, „Наставници лесковачке гимназије од 1918. до окупације 1941“, 384-402; В. Грујић, „Школско образовање у лесковачком и топличком пределу прве деценије након оснивања 1878“, 1-76; В. Грујић, „Школско образовање у Врањском округу после ослобођења од Турака“, 1-40.

што је речено, радови о тим темама су изостали чак у пет бројева, а укупно их је током те деценије објављено 12. Ипак, поред старијих, појавили су се и нови сарадници из Лесковца (Петар Митић, Верољуб Трајковић) и Београда (Благоје Глигоријевић, Борислава Лилић и др.).

У прве две деценије 21. века број радова о просвети и школству је значајно порастао (укупно 41 рад за 19 година) и појавило се 19 нових сарадника на овим темама. Томе се у великој мери може захвалити бијеналним научним скуповима „Културно-историјска баштина југа Србије“, који су и раније организовани, али су у овом периоду окупљали све већи број младих сарадника више научних установа из Београда, Новог Сада и других делова Србије (наравно, поред учесника из Лесковца, Ниша и других делова јужне Србије).¹⁶ Међутим, треба нагласити да је само мали број ових сарадника понудио излагања и радове који би се могли сврстати у област историје просвете и школства; иако је подизан квалитет, а делимично и разноврсност тематике, преовладавала је посвећеност политичким и војним темама, а ван тога и економији, црквеној архитектури, итд. У овом периоду су се просвети и школству на југу Србије посветили и неки ранији истраживачи са тог простора, који су се до тада бавили другим темама (Верољуб Трајковић са укупно четири рада, Живан Стојковић, са шест радова, Јован Миљковић са три рада, Добросав Туровић, и др.), а појавио се, као што је речено, и низ нових сарадника из музеја у Лесковцу и Нишу и других установа са новим темама и приступима (Данијела Стојановић, Владимир Стевановић, Сузана Ранђеловић, Јелена Богдановић итд.).¹⁷

Сви анализирани радови се могу сврстати у групу чланака и прилога, али су како по форми тако и квалитету, веома разноврсни. Има их од кратких описа на свега неколико страна, до правих студија на више десетина страна (пре свега поменути радови В. Грујића). Иако су у статистику уврштени само радови који су сврставани у чланке и прилоге, треба рећи да је просветна и школска тематика третирана и у четири приказа књига који

¹⁶ Д. Бонцић, „Студенти Београдског универзитета из јужне Србије током 50-их година“, 249-260; Александра Новаков, „Ђорђе С. Камперелић, наставник Призренске богословије и лесковачки прота“, *Лесковачки зборник*, XLVIII, Лесковац 2008, 79-92; Иван Клеут, „О историји и архитектури старе зграде Лесковачке гимназије“, *Лесковачки зборник*, XLVIII, Лесковац 2008, 277-282; Б. Славковић, „Рад Призренске богословије 1929-1937“, 289-300; итд.

¹⁷ В. Трајковић, „Почеци школства у лесковачком крају“, *Лесковачки зборник*, XLIII, Лесковац 2003, 335-342; В. Трајковић, „Основна школа орашачка у време окупације 1941-1944“, *Лесковачки зборник*, XLIV, Лесковац 2004, 149-160; Добросав Туровић, „Медвеђска народна школа 1888-1912“, *Лесковачки зборник*, XLVI, Лесковац 2006, 127-140; Живан Стојковић, „Културна панорама Лесковца првих година после ослобођења“, *Лесковачки зборник*, XLVII, Лесковац 2007, 289-302; Ј. С. Миљковић, „Златно доба лесковачког школства“, L, 2010, 225-246; итд.

су објављени у „Лесковачком зборнику“. Поред приказа публикације о народном просветитељу и писцу Сретену Динићу (објављен 1974), крајем прве деценије 21. века приказане су и споменице о пола века Медицинске школе у Лесковцу, о стогодишњици школе у Лесковцу и о 90 година основне школе „Васа Пелагић“ у Лесковцу. Посебно треба истаћи приказ споменице Пола века Медицинске школе у Лесковцу коју је Иван Бецић изложио оштрој и аргументованој критици. Приказивач је детаљно представио све мане овог дела (лоша структура, неповезаност појединих целина, несразмерност и неуједначеност делова и необрађеност појединих проблема, неадекватност и недатираност фотографија, непостојање критичког апарата, лоша изворна подлога, итд.) и дао смернице како треба писати ову врсту историографских радова.¹⁸

На крају, треба поменути да се и у неким од *in memoriam* (некролога), текстовима о преминулим сарадницима Зборника или истакнутим културним, научним и просветним делатницима са простора јужне Србије, пре свега из Лесковца и околине, могу наћи подаци корисни значајни и за изучавање историје просвете и школства у овом крају. То су пре свега текстови и учитељима и професорима који су оставили значајан траг у школству и просвети својом основном делатношћу, али и уопште у друштву својим друштвеним, политичким и културним ангажовањем. Тако је 1969. представљен животни пут Велимира Ивановића, учитеља, управника школе, референта за народно просвећивање и првог управника Народног музеја у Лесковцу; 1988. Јована Јоце Михајловића, наставника Средње пољопривредне школе и Мешовито стручне школе у Лесковцу, културног радника и публицисте из Новог Сада; 1992. Драгољуба Трајковића, рођеног Лесковчанина, лесковачког гимназијалца и судијског приправника, судије Врховног суда Србије и заменика Јавног тужиоца Србије, аутора низа радова у „Лесковачком зборнику“; исте године и Миодрага Стефановића Мије, професора и помоћника директора Више текстилне школе у Лесковцу, и Миодрага Павићевића Мише, професора Економског факултета у Нишу; 2000. Видака Јовановића, професора Технолошког факултета у Лесковцу и Учитељског факултета у Врању; 2004. Димитрија Кулића, професора Правно-економског факултета у Нишу и Правног факултета у Приштини; 2017. Владимира Стојанчевића, историчара и аутора неколико прилога о просвети и школству у „Лесковачком зборнику“; итд. Мада ни ови текстови нису узети у обзир у статистици и анализи садржаја Зборника са аспекта историје просвете и школства многи од њих би могли бити сврстани у ту категорију и свакако су корисни за свако будуће истраживање просветног, школског и културног живота на југу Србије.

¹⁸ Иван М. Бецић, „Како треба писати историју. Жарко О. Бјелетић, Јелена Ж. Бјелетић, Пола века Медицинске школе у Лесковцу 1958-2008, Медиа арт, Лесковац 2008, 278“, *Лесковачки зборник*, XLIX, Лесковац 2009, 429-432.

Када је у питању оцена квалитета и корисности радова о школству и просвети у „Лесковачком зборнику“, можемо се сложити са колегом Иваном М. Бецићем који је, анализирајући садржај Зборника до 2010. у целини, закључио да постоје велике разлике у приступу теми, односу према изворима и врстама извора и поделио радове на обавештајне који су проблематику поставили површно, на радове који у себи носе особеност времена у којима су настали и којима се мора приступити са дозом позорности, и на квалитетније радове који постављају солидне темеље за стицање сазнања и добијање слике о темама којима се баве. Тако се могу поделити и текстови у Зборнику који се тичу просвете и школства. Исто тако, слажемо се са констатацијом истог аутора да примењене методе и форме саопштавања резултата сврставају највећи број радова у „класичну српску историографију у којој доминира традиционални позитивистички приступ историји“, без проблемског и теоријског постављања теме, са преовладавањем дескрипције и „нагомилавања“ знања, без дубљег аналитичког, компаративног, интердисциплинарног и критичког приступа појединим питањима и проблемима.¹⁹ Све се то може рећи и за радове о просвети и школству, нарочито у ранијим периодима излагања часописа. Преовладавали су детаљни описи и навођење података о историји појединих школа, раду истакнутих учитеља и професора, деловању удружења и организација. Тек у мањем броју радова, посебно у новијем периоду, појављују се анализе појединих проблема, појава и процеса у школству и просвети, примењују се разноврснији методи, достигнућа и приступи различитих научних дисциплина и постављају се нова питања. Посебно треба истаћи неколико истраживања о различитим педагошким и едукативним потенцијалима и резултатима музеја (на примеру Народног музеја у Лесковцу и Народног музеја у Нишу) који су се појавили током последње деценије (и који се сами не баве историјом просвете, али свакако дају значајан допринос за будућа истраживања историје овог вида просвећивања на југу Србије).²⁰ Такав значај имају и истраживања о књижевним листовима и стваралаштву лесковачких основаца из 1987, структури моторичких способности студената у лесковачком и врањском крају из 1984, о основном образовању ромске деце из 2002. године, итд.²¹

¹⁹ И. М. Бецић, „Мала историја“ у „Лесковачком зборнику“, 369-370.

²⁰ Д. Стојановић, „Педагошки значај музеја и облици сарадње са основним школама“, 327-338; В. Стевановић, „Народни музеј у Лесковцу и инклузивно образовање“, 459-464; В. Стевановић, „Улога музеја у развоју научне писмености ђака – пример археологије у Народном музеју у Лесковцу“, 295-308; С. Ранђеловић, „Развој модела за оцену квалитета музејских радионица за децу – студија случаја Народни музеј у Лесковцу“, 355-376; Ј. Богдановић, „Амбијентална настава у Народном музеју у Нишу“, 357-366.

²¹ Мр Тихомир Петровић, „Књижевни листови и стваралаштво лесковачких основаца“, *Лесковачки зборник*, XXVII, Лесковац, 1987, 159-170; П. Митић,

Може се закључити да ни по квантитету ни по квалитету радова нису искоришћене могућности какве за изучавање историје просвете, школства и просвећивања даје локални научни зборник са дугом традицијом као што је „Лесковачки зборник“. Током шест деценија излагања часописа радови са овом тематиком су били редовно присутни у његовом садржају, али са 13 година празнине (22%). Објављено је 96 радова који се на различите начине дотичу просвете и школства у јужној Србији (ако се узму у обзир и прикази и некролози и преко 100), што отприлике чини око 6% од укупног броја објављених текстова. Тако је, свакако, пред будуће истраживаче изнет значајан корпус грађе и сазнања, мање или више умешно представљених, углавном слабо повезаних, анализираних и критички сагледаних, али свакако корисних за свако даље истраживање, посебно за евентуално будуће синтетичко приказивање ових делатности на југу Србије или у појединим деловима ове области, али и у Србији у целини. Ипак, број таквих радова је свакако могао бити већи. Мали број сарадника часописа се посвећивао овим темама, посебно детаљно и у континуитету. Интерес за политичка збивања и ратове је углавном односио превагу. Остала су неистражена и непозната бројна питања, проблеми, људи, институције, појаве и процеси у просвети и школству на југу Србије, посебно њихово сагледавање у континуитету, у зависности од историјских, политичких, друштвених и економских околности и кретања и у односу са другим околним и националним областима. Превладавао је позитивистички приступ, дескрипција, а често и пуко хроничарско набацивање података, без њихове анализе, компарације и подвргавања критичком и интердисциплинарном сагледавању. Даље, детаљније, активније, свеобухватније и модерније истраживање и представљање ових тема свакако представља једну од могућности, па може се рећи и један од важних задатака „Лесковачког зборника“ у будућности, у његовим новим деценијама.

Литература

Бецић Иван М., „Како треба писати историју. Жарко О. Бјелетић, Јелена Ж. Бјелетић, Пола века Медицинске школе у Лесковцу 1958-2008, Медиа арт, Лесковац 2008, 278“, *Лесковачки зборник*, XLIX, Лесковац 2009, 429-432.

Бецић Иван М., „Мала историја“ у „Лесковачком зборнику“, *Лесковачки зборник*, LI, Лесковац 2011, 361-370.

Богдановић Јелена, „Амбијентална настава у Народном музеју у Нишу“, *Лесковачки зборник*, LVIII, Лесковац 2018, 357-366.

„Структура моторичких способности студената у лесковачком и врањском крају“, 230-236; Т. Куртић, „Ромска деца у основном образовању“, 263-270.

Бодрожич Милица, „Прилог о просветним радницима југа Србије погинулим у НОБ-у 1941-1945“, *Лесковачки зборник*, XXXVI, Лесковац 1996, 141-158.

Бонџић Драгомир, „Студенти Београдског универзитета из јужне Србије током 50-их година“, *Лесковачки зборник*, XLVII, Лесковац 2007, 249-260.

Бонџић Драгомир, „Развој вишег и високог школства у јужној Србији и на Косову и Метохији 1945-1970“, *Лесковачки зборник*, XLIX, Лесковац 2009, 173-188.

Бонџић Драгомир, „Аналфабетски течајеви у Лесковцу и околини 1945-1950“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019, 381-394.

Брборић Иван, „Школство у Моравској бановини“, *Лесковачки зборник*, LI, Лесковац 2010, 163-172.

Војиновић Станиша, „Ленка и Настас Крстић (Прилог биографији)“, *Лесковачки зборник*, XXI, Лесковац 1981, 307-312.

Вуковић Раде, „Сарадња Михаила М. Јовановића Мике Браде и Вукајла Кукаља у „Лесковачком гласнику“, *Лесковачки зборник*, XXV, Лесковац 1985, 403-427.

Грујић др Владимир, „Школско образовање у лесковачком и топличком пределу прве деценије након оснивања 1878“, *Лесковачки зборник*, XX, Лесковац 1980, посебан део, 1-76.

Грујић др Владимир, „Школско образовање у Врањском округу после ослобођења од Турака“, *Лесковачки зборник*, XXX, Лесковац 1990, посебан део, 1-40.

Димитријевић др Сергије, „Развој СКОЈ-а лесковачке гимназије од 1932. до 1942. године“, *Лесковачки зборник*, XX, Лесковац 1980, 19-38.

Димитријевић др Сергије, „Наставници лесковачке гимназије од 1918. до окупације 1941“, *Лесковачки зборник*, XXIII, Лесковац 1983, 384-402.

Ђорђевић Тихомир, „Наставнички дани Радоја Домановића у Лесковцу (26. новембра 1896-19. јул 1898), *Лесковачки зборник*, XIII, Лесковац 1973, 69-80.

Клеут Иван, „О историји и архитектури старе зграде Лесковачке гимназије“, XLVIII, Лесковац 2008, 277-282.

Куртић Тане, „Ромска деца у основном образовању“, *Лесковачки зборник*, XLII, Лесковац 2002, 263-270.

Миленковић Бојана, „Оснивање и почетак рада образовног центра I фазе средњег усмереног образовања „Бошко Крстић“ у Бојнику“, *Лесковачки зборник*, LV, Лесковац 2015, 385-400.

Миљковић Јован, „Сви учитељи основних школа у ратном периоду 1941-1944, *Лесковачки зборник*, XLVI, Лесковац 2006, 191-214.

Миљковић Јован С., „Златно доба лесковачког школства“, *Лесковачки зборник*, L, Лесковац 2010, 225-246.

Мирчетић Драгољуб Ж., „Светислав Станковић“, *Лесковачки зборник*, VIII, Лесковац 1968, 269-274.

Митић др Петар Д., „Структура моторичких способности студената у лесковачком и врањском крају“, *Лесковачки зборник*, XXXIV, Лесковац 1994, 230-236.

Николић Милоје Р., „Радоје Домановић као наставник средњих школа“, *Лесковачки зборник*, XXX, Лесковац 1990, 255-272.

Новаков Александра, „Ђорђе С. Камперелић, наставник Призренске богословије и лесковачки прота“, *Лесковачки зборник*, XLVIII, Лесковац 2008, 79-92.

Петровић мр Тихомир, „Књижевни листови и стваралаштво лесковачких основаца“, *Лесковачки зборник*, XXVII, Лесковац, 1987, 159-170;

Петровић др Тихомир, Школа у Бошњацу – прва школа у Јабланичком крају“, *Лесковачки зборник*, XXXI, Лесковац 1991, 151-160.

Поповић Зарије и Костадин Коцић, „Развој школства на подручју Скупштине општине Лесковац у периоду 1944-1964. године, *Лесковачки зборник*, IV, Лесковац 1964, 46-54.

Поповић Љубодраг А., „Просветни радници лесковачког краја 1879-1914“, *Лесковачки зборник*, XV, Лесковац 1976, 275-284.

Поповић Љубодраг, „Лесковачко школство и црква у предвечерје Првог светског рата“, *Лесковачки зборник*, LV, Лесковац 2005, 113-124.

Ракић Хранислав и Станко Ђорђевић, „Ликови чланова гимназијског руководства СКОЈ-а“, *Лесковачки зборник*, I, Лесковац 1961, 71-82.

Ракић Хранислав А., „Школа манастирског метода у Печењевцу“, *Лесковачки зборник*, VII, Лесковац 1967, 73-75.

Ракић Хранислав, „Рад Реалне гимназије у Лесковцу у школској 1941/42. години“, *Лесковачки зборник*, XIII, Лесковац 1973, 199-210.

Ракић Хранислав, „Делатност студентског удружења у Лесковцу од 1935. до 1940. године“, *Лесковачки зборник*, XXVII, Лесковац 1987, 19-339-352.

Ракић Хранислав, „Гимназијски часопис „МИ“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019, 455-464.

Ранђеловић Сузана, „Развој модела за оцену квалитета музејских радионица за децу – студија случаја Народни музеј у Лесковцу“, *Лесковачки зборник*, LVI, Лесковац 2016, 355-376.

Славковић Божица, „Рад Призренске богословије 1929-1937. године“, *Лесковачки зборник*, LIII, Лесковац 2013, 289-300.

Стевановић Владимир, „Народни музеј у Лесковцу и инклузивно образовање“, *Лесковачки зборник*, LIV, Лесковац 2014, 459-464.

Стевановић Владимир, „Улога музеја у развоју научне писмености ђака – пример археологије у Народном музеју у Лесковцу“, *Лесковачки зборник*, LV, Лесковац, 2015, 295-308.

Стојановић Данијела, „Педагошки значај музеја и облици сарадње са основним школама“, *Лесковачки зборник*, LII, Лесковац 2012, 327-338.

Стојанчевић Владимир, „Прилог познавању школских прилика у лесковачком крају пред ослобођење 1878. године“, *Лесковачки зборник*, V, Лесковац 1965, 44-47.

Стојанчевић Владимир, „О једној заборављеној а сугестивно корисној књизи за народно просвећивање објављеној пре деведесетак година“, *Лесковачки зборник*, LVI, Лесковац 2016, 31-54.

Стојковић Живан, „Културна панорама Лесковца првих година после ослобођења, *Лесковачки зборник*, XLVII, Лесковац, 2007, 289-302.

Трајковић Верољуб, „Оснивање основне школе у Орашцу“, *Лесковачки зборник*, XL, Лесковац 2000, 209-218.

Трајковић Верољуб, „Почеци школства у лесковачком крају“, *Лесковачки зборник*, XLIII, Лесковац, 2003, 335-342.

Трајковић Верољуб, „Основна школа орашачка у време окупације 1941-1944, *Лесковачки зборник*, XLIV, Лесковац, 2004, 149-160.

Трајковић Драгољуб, „Стари лесковачки учитељи (Јосиф Х. Костић, Настас и Ленка Крстић“, *Лесковачки зборник*, III, Лесковац 1963, 173-185.

Трајковић Драгољуб, „Предратне организације студената лесковачког краја и стварање народне књижнице и читаонице у Лесковцу“, *Лесковачки зборник*, VI, Лесковац 1966, 165-172.

Трајковић Драгољуб, „Живот и рад Михаила М. Јовановића Браде“, *Лесковачки зборник*, IX, Лесковац 1969, 101-120.

Требјешанин Радош, „Хусеин Бабић, први учитељ школе за албанску децу у Сијарини“, *Лесковачки зборник*, XVII, Лесковац 1977, 187-201.

Требјешанин Радош, „Лесковачка приватна гимназија за женску децу 1907-1912“, *Лесковачки зборник*, XI, Лесковац 1971, 171-190.

Требјешанин Радош, „Зграде основне школе у Лесковцу током 19. века“, *Лесковачки зборник*, XXVI, Лесковац 1986, 351-358.

Туровић Добросав, „Медвеђска народна школа 1888-1912“, *Лесковачки зборник*, XLVI 2006, Лесковац, 127-140.

Summary

Dragomir Bondžić HISTORY OF EDUCATION AND SCHOOLING IN „LESKOVAČKI ZBORNIK“

„Leskovački zbornik“ is one of the oldest and most prominent local scientific journals in Serbia. It has been published continuously from 1961 as annual of National Museum in Leskovac. During six decades of issuing it has built

valuable tradition and quality. The aim of this paper is to analyze all texts published in „Leskovački zbornik“ dealing with history of education, schooling and enlightenment in the area of the Southern Serbia. All such contributions from 1961 to 2019 are taken into account, regardless of the volume and quality. The quantitative analysis was performed and the structure according to the historical period and topic of the texts was considered. Finally, the form and the quality of the works, applied methodology and their contribution to the historiography are briefly presented and evaluated. In 59 issues of „Leskovački zbornik“ 96 texts related to the education and schooling are published (about 6% of all published texts). There were 49 authors with various profession and affiliation. The observed works were mostly dedicated to the period until 1918 and to the life and activities of the teachers and professors in Southern Serbia. Nonetheless, works on the other historical periods and about other topics (such as schooling system; schools; pupils and students and their social activities; various phenomena and processes related to the education and schooling), can be found in the journal. It can be concluded that the number of works about education and schooling in the „Leskovački zbornik“ is small and insufficient. Also, the published works are mostly traditional, non-innovative, based on traditional methods.